

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به :

ساحت مقدس حضرت ولی عصر (عج).

تقدیم به :

اروح پرفتح پدر و مادرم، که وامدار ابدی آنانم .

تقدیم به :

همسر فاضل و شکیبایم که بی همراهی او طی این مراحل ممکن نبود .

تقدیم به :

فرزندانم که بهترین هدایای الهی در لحظه لحظه های زندگانیم هستند.

تشکر و قدردانی :

سپاس خدای را که توفیقی بزرگ فراهم ساخت تا این پایان نامه را با راهنمایی استاد فاضل و اندیشمند جناب آقای دکتر حمیدرضا رضازاده و مشاوره و مساعدت های بی شائبه ی سرکار خانم دکتر مهشید ایزدی ، و همراهی و همگامی همسر و فرزندانم به پایان برسانم . پس به رسم ادب و به مصداق «من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق» بسی شایسته است که :

از استاد گرامیم جناب آقای دکتر رضازاده بسیار سپاسگذاری نمایم . چرا که بدون راهنمایی های ایشان ، رسیدن به وضعیتی مطلوب و قابل قبول در این پایان نامه بسیار بعید می نمود . از سرکار خانم دکتر مهشید ایزدی که همواره مشاور و راه گشای نگارنده در اتمام واکمال پایان نامه بودند به دلیل یاریها و مشاوره ی مطلوب اشان که بسیاری از سختیها را برایم آسانتر نمود ، صمیمانه سپاسگذارم .

از همسر و فرزندان مهربانم که در تمام طول تحصیل همراه و همگام من بوده اند . متشکرم در پایان از کلیه کارشناسان متعهد و خوشنام میراث فرهنگی ایران به ویژه جناب آقای مهندس سید محمد بهشتی رئیس محترم سابق میراث فرهنگی کشور ، آقایان سید احمد محیط طباطبایی و جلیل گلشن معاونین سابق میراث فرهنگی کشور جهت همکاری بیدریغ اشان جهت پیشبرد این پایان نامه سپاسگذارم .

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب مریم خدابخشیان دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد نا پیوسته به شماره دانشجویی ۸۹۰۶۶۳۱۰۵۰۰ در رشته علوم تربیتی - برنامه ریزی درسی که در تاریخ ۱۳۹۱/۱۲/۰۹ از پایان نامه خود تحت عنوان " بررسی محتوای کتب درسی سه سال آخر دوره ی ابتدایی سال تحصیلی ۹۰-۸۹ بر اساس مفاهیم میراث فرهنگی " با کسب نمره..... و درجه.....دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و.....) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.

۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و مؤسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و.... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضاء:

بسمه تعالی

در تاریخ ۱۳۹۱/۱۲/۰۹

دانشجوی کارشناسی ارشد خانم مریم خدابخشیان از پایان نامه خود دفاع نموده
و با نمره بحروف..... و با درجه مورد
تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

فهرست مطالب

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
فصل اول: کلیات طرح	
مقدمه	
۴	۱-۱ بیان مسئله
۸	۲-۱ اهمیت موضوع پژوهش
۱۳	۳-۱ هدف کلی پژوهش
۱۳	۴-۱ سوال های پژوهش
۱۴	۵-۱ تعاریف نظری و عملیاتی
فصل دوم: مطالعات نظری	
مقدمه	
۲۰	۱-۲ فرهنگ
۳۶	۲-۲ میراث فرهنگی
۴۸	۳-۲ میراث طبیعی
۵۱	۴-۲ آموزش میراث فرهنگی
۵۵	۵-۲ برنامه درسی
۷۱	۶-۲ مروری بر پیشینه تحقیق
فصل سوم: روش شناسائی تحقیق (متدولوژی)	
مقدمه	
۷۶	۱-۳ روش بررسی و تحلیل محتوا
۷۶	۲-۳ جامعه آماری

۳-۳ نمونه و روش اندازه گیری.....	۷۶
۳-۴ روش جمع آوری اطلاعات.....	۷۷
۳-۵ روش تجزیه و تحلیل داده ها.....	۷۷
۳-۶ ابزار اندازه گیری.....	۷۸
۳-۷ تهیه فهرست واری (تعیین مفاهیم و مؤلفه ها).....	۷۸
۳-۸ روایی و پایایی ابزار اندازه گیری.....	۸۰

فصل چهارم : تجزیه و تحلیل یافته های تحقیق

مقدمه

۴-۱ تحلیل داده ها.....	۸۴
۴-۲ تحلیل داده های کتاب فارسی پایه سوم دوره ی ابتدایی.....	۸۵
۴-۳ تحلیل داده های کتاب تعلیمات اجتماعی پایه سوم دوره ی ابتدایی.....	۹۳
۴-۴ تحلیل داده های کتاب فارسی پایه چهارم دوره ی ابتدایی.....	۱۰۲
۴-۵ تحلیل داده های کتاب تعلیمات اجتماعی (بخش تاریخ) پایه چهارم دوره ی ابتدایی.....	۱۱۱
۴-۶ تحلیل داده های کتاب تعلیمات اجتماعی (بخش مدنی) پایه چهارم دوره ی ابتدایی.....	۱۲۲
۴-۷ تحلیل داده های کتاب فارسی پایه پنجم دوره ی ابتدایی.....	۱۲۹
۴-۸ تحلیل داده های کتاب تعلیمات اجتماعی (بخش تاریخ) پایه پنجم دوره ی ابتدایی.....	۱۳۸
۴-۹ تحلیل داده های کتاب تعلیمات اجتماعی (بخش مدنی) پایه پنجم دوره ی ابتدایی.....	۱۵۰
۴-۱۰ تحلیل جامع داده ها.....	۱۵۶

فصل پنجم : نتیجه گیری و پیشنهادات

مقدمه

۵-۱ خلاصه پژوهش.....	۱۶۱
۵-۲ بحث و نتیجه گیری.....	۱۶۲

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۱۶۸	۳-۵ نتیجه گیری کلی.....
۱۶۹	۴-۵ محدودیت های پژوهش.....
۱۷۰	۵-۵ پیشنهادات.....
۱۷۲	فهرست منابع و مآخذ.....
۱۷۵	چکیده انگلیسی.....

فهرست جدول ها

صفحه	عنوان
۸۶	۱- جدول فهرست واری متن کتاب فارسی سوم ابتدایی.....
۸۷	۲- جدول فراوانی مفاهیم میراث فرهنگی در متن کتاب فارسی سوم ابتدایی.....
۹۱	۳- جدول فهرست واری تصاویر کتاب فارسی سوم ابتدایی.....
۹۲	۴- جدول فراوانی مفاهیم میراث فرهنگی در تصاویر کتاب فارسی سوم ابتدایی.....
۹۵	۵- جدول فهرست واری متن کتاب تعلیمات اجتماعی سوم ابتدایی.....
۹۷	۶- جدول فراوانی مفاهیم میراث فرهنگی در متن کتاب تعلیمات اجتماعی سوم ابتدایی.....
۱۰۰	۷- جدول فهرست واری تصاویر کتاب تعلیمات اجتماعی سوم ابتدایی.....
۱۰۱	۸- جدول فراوانی مفاهیم میراث فرهنگی در تصاویر کتاب تعلیمات اجتماعی سوم ابتدایی.....
۱۰۳	۹- جدول فهرست واری متن کتاب فارسی چهارم ابتدایی.....
۱۰۶	۱۰- جدول فراوانی مفاهیم میراث فرهنگی در متن کتاب فارسی چهارم ابتدایی.....
۱۰۹	۱۱- جدول فهرست واری تصاویر کتاب فارسی چهارم ابتدایی.....
۱۱۰	۱۲- جدول فراوانی مفاهیم میراث فرهنگی در تصاویر کتاب فارسی چهارم ابتدایی.....
۱۱۳	۱۳- جدول فهرست واری متن کتاب تعلیمات اجتماعی (بخش تاریخ) چهارم ابتدایی.....
۱۱۶	۱۴- جدول فراوانی مفاهیم میراث فرهنگی در متن کتاب تعلیمات اجتماعی (بخش تاریخ) چهارم ابتدایی.....
۱۱۹	۱۵- جدول فهرست واری تصاویر کتاب تعلیمات اجتماعی (بخش تاریخ) چهارم ابتدایی.....
۱۲۱	۱۶- جدول فراوانی مفاهیم میراث فرهنگی در تصاویر کتاب تعلیمات اجتماعی (بخش تاریخ) چهارم ابتدایی.....
۱۲۴	۱۷- جدول فهرست واری متن کتاب تعلیمات اجتماعی (بخش مدنی) چهارم ابتدایی.....
۱۲۵	۱۸- جدول فراوانی مفاهیم میراث فرهنگی در متن کتاب تعلیمات اجتماعی (بخش مدنی) چهارم ابتدایی.....
۱۲۷	۱۹- جدول فهرست واری تصاویر کتاب تعلیمات اجتماعی (بخش مدنی) چهارم ابتدایی.....
۱۲۷	۲۰- جدول فراوانی مفاهیم میراث فرهنگی در تصاویر کتاب تعلیمات اجتماعی (بخش مدنی) چهارم ابتدایی.....
۱۳۰	۲۱- جدول فهرست واری متن کتاب فارسی پنجم ابتدایی.....

۲۲- جدول فراوانی مفاهیم میراث فرهنگی در متن کتاب فارسی پنجم ابتدایی.....	۱۳۲
۲۳- جدول فهرست و ارسى تصاویر کتاب فارسی پنجم ابتدایی.....	۱۳۵
۲۴- جدول فراوانی مفاهیم میراث فرهنگی در تصاویر کتاب فارسی پنجم ابتدایی.....	۱۳۶
۲۵- جدول فهرست و ارسى متن کتاب تعلیمات اجتماعی (بخش تاریخ) پنجم ابتدایی.....	۱۳۹
۲۶- جدول فراوانی مفاهیم میراث فرهنگی در متن کتاب تعلیمات اجتماعی (بخش تاریخ) پنجم ابتدایی.....	۱۴۲
۲۷- جدول فهرست و ارسى تصاویر کتاب تعلیمات اجتماعی (بخش تاریخ) پنجم ابتدایی.....	۱۴۵
۲۸- جدول فراوانی مفاهیم میراث فرهنگی در تصاویر کتاب تعلیمات اجتماعی (بخش تاریخ) پنجم ابتدایی.....	۱۴۸
۲۹- جدول فهرست و ارسى متن کتاب تعلیمات اجتماعی (بخش مدنی) پنجم ابتدایی.....	۱۵۱
۳۰- جدول فراوانی مفاهیم میراث فرهنگی در متن کتاب تعلیمات اجتماعی (بخش مدنی) پنجم ابتدایی.....	۱۵۱
۳۱- جدول فهرست و ارسى تصاویر کتاب تعلیمات اجتماعی (بخش مدنی) پنجم ابتدایی.....	۱۵۴
۳۲- جدول فراوانی مفاهیم میراث فرهنگی در تصاویر کتاب تعلیمات اجتماعی (بخش مدنی) پنجم ابتدایی...	۱۵۴
۳۳- جدول فراوانی کلی مفاهیم میراث فرهنگی در متن کتب درسی.....	۱۵۷
۳۴- جدول فراوانی کلی مفاهیم میراث فرهنگی در تصاویر کتب درسی.....	۱۵۹

فهرست نمودارها

صفحه	عنوان
۸۹	۱- نمودار فراوانی و درصد مفاهیم میراث فرهنگی در کتاب فارسی پایه سوم ابتدایی (متن).....
۹۳	۲- نمودار فراوانی و درصد مفاهیم میراث فرهنگی در کتاب فارسی پایه سوم ابتدایی (تصویر).....
۹۸	۳- نمودار فراوانی و درصد مفاهیم میراث فرهنگی در کتاب تعلیمات اجتماعی پایه سوم ابتدایی (متن).....
۱۰۲	۴- نمودار فراوانی و درصد مفاهیم میراث فرهنگی در کتاب تعلیمات اجتماعی پایه سوم ابتدایی (تصویر)
۱۰۷	۵- نمودار فراوانی و درصد مفاهیم میراث فرهنگی در کتاب فارسی پایه چهارم ابتدایی (متن).....
۱۱۱	۶- فراوانی و درصد مفاهیم میراث فرهنگی در کتاب فارسی پایه چهارم ابتدایی (تصویر).....
۱۱۷	۷- فراوانی و درصد مفاهیم میراث فرهنگی در کتاب تعلیمات اجتماعی (بخش تاریخ) پایه چهارم ابتدایی (متن)
۱۲۲	۸- فراوانی و درصد مفاهیم میراث فرهنگی در کتاب تعلیمات اجتماعی (تاریخ) پایه چهارم ابتدایی (تصویر)
۱۲۵	۹- فراوانی و درصد مفاهیم میراث فرهنگی در کتاب تعلیمات اجتماعی (مدنی) پایه چهارم ابتدایی (متن).....
۱۲۸	۱۰- فراوانی و درصد مفاهیم میراث فرهنگی در کتاب تعلیمات اجتماعی (بخش مدنی) پایه چهارم ابتدایی (تصویر)
۱۳۳	۱۱- فراوانی و درصد مفاهیم میراث فرهنگی در کتاب فارسی پایه پنجم ابتدایی (متن).....
۱۳۷	۱۲- فراوانی و درصد مفاهیم میراث فرهنگی در کتاب فارسی پایه پنجم ابتدایی (تصویر).....
۱۴۳	۱۳- فراوانی و درصد مفاهیم میراث فرهنگی در کتاب تعلیمات اجتماعی (تاریخ) پایه پنجم ابتدایی (متن).....
۱۴۹	۱۴- فراوانی و درصد مفاهیم میراث فرهنگی در کتاب تعلیمات اجتماعی (تاریخ) پایه پنجم ابتدایی (تصویر)
۱۵۲	۱۵- فراوانی و درصد مفاهیم میراث فرهنگی در کتاب تعلیمات اجتماعی (مدنی) پایه پنجم ابتدایی (متن).....
۱۵۵	۱۶- فراوانی و درصد مفاهیم میراث فرهنگی در کتاب تعلیمات اجتماعی (مدنی) پایه پنجم ابتدایی (تصویر)
۱۵۸	۱۷- درصد مفاهیم میراث فرهنگی در متن کتب درسی.....
۱۶۰	۱۸- درصد مفاهیم میراث فرهنگی در تصویر کتب درسی.....

فصل اول: کلیات طرح

مقدمه

« برنامه درسی یک مقوله آمیخته به فرهنگ است و با ضرورت‌ها و اقتضائات فکری، اعتقادی و ارزشی رابطه قوی دارد. به همین دلیل در آن از مبانی فلسفی و اجتماعی در کنار مبانی روانشناختی برنامه‌ریزی درسی بحث می‌شود و بر اساس آن برنامه درسی جهت‌گیری مشخص پیدا می‌کند بنابراین باید با توجه به شرایط و ویژگیهای بومی برنامه درسی مناسب را جستجو کرد و برای طراحی آن اقدام نمود.» (ملکی، ۱۳۸۵، ص ۱)

با توجه به هویت فرهنگی و ویژگیهای بومی و اقلیمی و تنوع میراث فرهنگی و طبیعی کشورمان، محتوای فرهنگی کتب درسی، باید تقویت کننده هویت فرهنگی و ملی دانش آموزان بوده و زمینه آشنایی با ارزشهای فرهنگی را بویژه در دوره ابتدایی برای آنان فراهم کند. ضرورت و اهمیت این اقدام زمانی آشکار می‌شود که به میراث فرهنگی مادی و معنوی، بعنوان سند هویت فرهنگی ایرانی در تعلیم و تربیت به عنوان یک اصل اساسی توجه شود و در برنامه ریزی ها مورد تاکید قرار گیرد.

« آنچه که ما امروزه هویت ایرانی می نامیم اختصاص به قوم خاصی ندارد. نضج، دوام و استمرار هویت فرهنگی ایرانی در طول تاریخ مدیون گروه‌های مختلف قومی نظیر کردها، آذری‌ها، لرها، بلوچ‌ها، ترکمن‌ها فارسها و گیلکها بوده است. چرا که هر یک با افزودن لایه‌های هویتی - فرهنگی به بالندگی، غنا و عظمت میراث فرهنگی افزوده‌اند. کمی و کاستی‌ها و مؤلفه‌های مثبت و منفی در فرهنگ ایرانی نیز تنها متأثر از یک قوم نبوده، بلکه در تعامل همه گروه‌های قومی با قوت و ضعف‌های مختلف شکل گرفته است. بدین لحاظ هویت فرهنگی مردم ایران خود به نوعی جنبه‌های عام و فراگیر فرهنگ و هویت گروه‌های قومی بوده که در گذر زمان شکل متحد و فراقومی - در حد اندازه یک ملت کهن با میراثی غنی و ارزشمند - یافته است. بنابراین هویت ایرانی و هویت قومی اقوام این سرزمین به صورت مجزا و منفک از همدیگر تعریف نمی‌شوند بلکه شناسه‌ها و عوامل مختلف این دو را به هم پیوند داده، به صورتی که تفکیک آنها مشکل و غیرممکن شده است.» (نساج، ۱۳۸۸، ص ۱۳۷).

زیبایی و تنوع معماری و هنر در ایران، کثرت اقلیم‌ها و فرهنگ‌ها و آداب و رسوم و در نتیجه تنوع و گستردگی آثار میراث فرهنگی، بر هیچ کس پوشیده نیست. تنوع در لهجه، خلق و خو، غذا، پوشاک، آئین‌ها، باورها و نیز تنوع در گونه‌های معماری، در کل ایرانی با تنوع فوق‌العاده فرهنگی را ایجاد کرده است. زیست اقوام فارس، عرب، کرد، لر، بلوچ، ترک، ترکمن، بختیاری که به عنوان گویاترین جلوه‌های فرهنگی و بومی این سرزمین، همواره مورد توجه متخصصان و اندیشمندان جامعه شناس، هنر و معماری بوده‌اند. ایجاب می‌کند که ارزشهای میراث فرهنگی از زوایای گوناگون مورد بررسی و مطالعه قرار گیرد، و جایگاه آن نیز در برنامه درسی و محتوای کتب دوره ابتدایی مطالعه و پژوهش شود. زیرا یک برنامه درسی مناسب با پیوند دادن باورهای اصیل اعتقادی و سنت‌های جامعه با آموزش علوم نوین، به پرورش و تربیت جوانان و نیروی انسانی متعهد برای توسعه همه جانبه هر کشور کمک کرده و باعث پویایی و عزت یک جامعه می‌شود و این در حالی است که جهانی شدن با توسعه روزافزون وسائل ارتباط جمعی، تقریباً همه عرصه‌های زندگی بشر را در معرض تغییر و دگرگونی قرار داده است. و قلمرو فرهنگ و حوزه تعلیم و تربیت، به عنوان اساسی‌ترین، جامع‌ترین و گسترده‌ترین سرمایه اجتماعی، با انبوه مؤلفه‌های گوناگون و متنوع‌شان، احتمالاً مهم‌ترین عرصه‌ای هستند که این تغییرات را به نمایش گذاشته‌اند. و در این میان جوامعی موفق‌تر و پیشرو در حفظ هویت خود هستند که بتوانند با استفاده از استراتژی انتقال میراث فرهنگی، ارزشهای فرهنگی خود را به نسلهای جدید بشناسانند.

«اساساً هر جامعه‌ای با تأکید بر ویژگی‌های فرهنگی خاصی که موجب تمایزش از دیگران می‌شود، خود را تعریف می‌کند. و این تمایز هویت‌ساز غالباً با تکیه بر مجموعه‌ای از عناصر به هم پیوسته و منحصر به فرد از قبیل زبان، نژاد، فرهنگ، مذهب، تاریخ، سرزمین و مانند آن تحت نام میراث فرهنگی تأمین می‌شود. در جامعه جهانی نیز، ملت‌ها با تأکید بر همین نشانه‌های تمایز که به طور موروثی از گذشتگان خویش به ارث برده‌اند و مقوم اصالت و هویت آنهاست، در تعامل با دیگران وارد می‌شوند. در نتیجه امروزه تعامل فرهنگی در جامعه جهانی تنها با حفظ این اصول برای ملت‌ها مطلوبیت خواهد داشت» (شرف الدین، ۱۳۸۶، ص ۳۵)

به نظرمی رسد، برای تحکیم یکپارچگی ملی بین اقوام ایرانی و تقویت هویت فرهنگی در مواجهه با مخاطرات، با تکیه بر مزیت‌ها و ارزشهای میراث فرهنگی در تعلیم و تربیت است که موفقیت‌رانی توان رقم زد. و کتب درسی بهترین جایگاه برای ارائه مؤثر و طرح صحیح ارزشهای بومی و فرهنگی است. بنابراین برای ارزیابی وضع موجود، تحقیق حاضر در صدد آن است تا:

محتوای کتب درسی سه سال آخر دوره ابتدایی سال تحصیلی ۹۰-۸۹ را براساس مفاهیم میراث فرهنگی مورد بررسی قرار دهد.

« فکر نگهداری و آموزش و دفاع ، از آنچه برای انسان ارزشمند است، با آغاز زندگی انسان شکل گرفته و او را به اتخاذ روش و تدابیری خاص برای مراقبت از آنها ترغیب می‌نماید. شناخت گذشته برای ساختن آینده‌ای بر پایه هویت فرهنگی ، فعالیتی بوده است که از دیرباز آغاز گردیده و در طول تاریخ و در فرهنگها تحول یافته است. «در این میان علاقه‌مندی اقوام و ملل گوناگون به بقاء آرمانها و ذوق و استعداد بشری و محیط زیست و آثار بی‌ظنیر هنری ، به نحو بارزی موجب اتخاذ روشهای مناسب برای تعلیم و تربیت گردیده که با اندک دقت می‌توان روشها و سنتهای متنوعی را در هر فرهنگ و تمدن برای آموزش و یادگیری با استفاده از آثار گرانبها و بی‌بدیل میراث فرهنگی مشاهده کرد.» (گزارش محورها و راهبردهای برنامه پنجم میراث فرهنگی، دیماه ۸۷)

با گذشت ایام ، علاقه‌مندی به کشف حقایق تاریخی ، آشنایی با افتخارات گذشته، احراز هویت ملی و فردی و احساس غرور از توانمندی‌های پیشینیان و بکارگیری تجارب ارزشمند اسلاف و نیاکان موجب گردیدند تا پژوهش و حفاظت و معرفی آثار فرهنگی - تاریخی جایگاه ویژه و ممتازی را در نظام تعلیم و تربیت اقوام و ملل کسب نماید. با توجه به تلاش انسان برای تثبیت هویت و تحکیم ارزشهای گوناگون در هر جامعه‌ای ، روشهای متفاوتی را برای شناخت گذشته می‌توان در جوامع مشاهده نمود. این روشها بطور مستقیم در کیفیت حیات اجتماعی و بالندگی فرهنگ و تمدن آن جامعه تأثیر بسزائی داشته اند.

در مصر و یونان و روم باستان ، حفظ آثار باقیمانده از گذشته تنها برای انتقال نام و نشان حاکمان گذشته به آیندگان مورد نظر بودند. در قرون وسطی هر آنچه مطابق نظر کلیسا بوده باید حفظ و اشاعه می‌گردید. با انقلاب صنعتی در اروپا، در معماری و هنر و تعلیم و تربیت نیز مانند سایر علوم تحولی عظیم پدیدار شد و علاقه‌ای وافر در این دوره به تفحص در کتابخانه‌ها و بررسی نسخه‌های خطی و آثار باقی مانده یونان و روم ایجاد گردید و در نتیجه اولین نشانه‌های توجه خاص به حفاظت و اتخاذ روشهای علمی و تخصصی در حوزه میراث فرهنگی ملاحظه می‌شود. در آغاز قرن بیستم توجه ویژه به گذشته و هویت، اندیشه غالب در اروپا است؛ و هر آنچه از گذشته که باید حفظ گردد

در چهارچوب این نگاه متجلی می‌گردد؛ در این قرن تعامل جوامع بیشتر می‌شود و ارتباطات در سطح وسیع‌تری شکل می‌گیرد و جوامع بیشتر از یکدیگر تاثیر می‌پذیرند. لذا جنبه‌های مختلف فرهنگی جوامع با یکدیگر در تعامل قرار گیرند و در این راستا هویت فرهنگی و دفاع از آن، متأثر از حفظ و نگهداری میراث فرهنگی است تا این اقدامات نوعی اطمینان و آرامش را در تعلیم و تربیت و استقلال و تنوع فرهنگی تضمین نماید. در نتیجه « در اروپا ابتدا دیدگاهی وجود داشت مبنی بر این که میراث فرهنگی را مجزا از سایر پدیده‌ها و آثار بشمار می‌آوردند، یعنی آن را به عنوان یک ارزش حکومتی محسوب کرده و انگاه از آن حفظ و حراست می‌شد. این نگاه‌ها در حال حاضر تغییر کرده است. در نگرش جدید، میراث فرهنگی جزئی از زندگی روزمره انسان‌هاست، به طوری که از آن بعنوان یک عامل هویت‌بخشی نام می‌برند.» (سند توسعه پژوهشگاه میراث فرهنگی، پاییز ۸۷)

«نگاهی که ایرانیان به حفظ آثار گذشتگان داشته‌اند، در پیش از اسلام همواره با ارزشهای عاطفی و اجتماعی و اقتصادی آنها پیوند عمیق و ناگسستنی داشته است بطوریکه آثار باقیمانده از این دوره‌ها مویذ این مطلب می‌باشد، با ظهور دین مبین اسلام نگاه دیگری به آثار باقی مانده از گذشته متجلی گردید، این نگاه متضمن عبرت و آموختن از گذشته بود. مسلمانان با چنین نگاهی که تحت تاثیر آیات قرآن بدست آمده‌اند، علت اصلی حفاظت و پژوهش در آثار گذشتگان را عبرت از آن دانسته‌اند. قرآن کریم از آثار گذشتگان به عنوان نشانه‌هایی یاد می‌کند که اگر آنچنان که شایسته است مورد توجه قرار گیرند، موجب هدایت انسان می‌گردد. در نگاه قرآن گذشته پیوندی عمیق با حال و آینده دارد. در این منظر، گذشته و حال و آینده وحدت یافته و فضائی را می‌سازند ازلی - ابدی که ما در لحظه‌ای از آن به سر می‌بریم.» (حجت، ۱۳۸۰، ص ۴۴)

بنابراین شناخت فرهنگ یعنی تلاش در جهت تشکیل و رشد هویت و بر این اساس:

« برنامه‌های درسی در حکم وسایل مؤثر در تربیت، باید هدف‌ها، محتوا و روش یاددهی-یادگیری را به گونه‌ای تنظیم کنند که میراث فرهنگی نیز به نسل جدید منتقل شود. و در این امر مهم هیچ برنامه‌ای نمی‌تواند خود را از این رسالت فرهنگی دور نگه دارد هر چند برنامه‌های درسی علوم انسانی بیش از علوم تجربی تأثیرگذار هستند و برنامه‌های درسی ادبیات، تاریخ، جغرافیا، جامعه‌شناسی

و هنر تناسب بیشتری با این رسالت تربیتی دارند. تاریخ گذشته ما مملو از فداکاری‌ها، جانبازی‌ها و تلاش‌های چشمگیر و حماسی است که اطلاع از آنها قطعاً چنان اعتماد و اطمینانی در دانش‌آموز به وجود می‌آورد که افتخار و هویت را تسهیل می‌نماید و در بعد هنری نیز آن‌چنان سرمایه‌های غنی داریم که هر یک این توان را دارند که هم پاسخ‌گوی حس زیبایی‌گرایی باشند و هم معنویت و عرفان را در افراد تقویت کنند. بنا بر این اگر ابعاد این موضوع به طور دقیق تحلیل شود، معلوم می‌گردد که هر یک از برنامه‌های درسی، در شکل‌های گوناگون، در انتقال میراث فرهنگی به نسل نو مؤثرند. « (ملکی، ۱۳۸۰، ص ۵۱)

آنچه که در این بحث اهمیت دارد و طبق جهت‌گیری این تحقیق باید در مورد آن توضیح داده شود، مفاهیم میراث فرهنگی و اطلاعات گوناگون نهفته در آن و ارتباط این موضوع با کتب درسی دوره ابتدایی و تقویت هویت در دانش‌آموزان است. زیرا امروزه «جامعه‌شناسان و بویژه انسان‌شناسان همواره به این نکته تأکید کرده‌اند که مکان، محل و سرزمین بعنوان نمادهای میراث فرهنگی، برای مردم بسیار اهمیت دارند، چرا که آنها توانایی هویت‌سازی بسیار بالایی دارند. به بیان دیگر مکان و فضا از آن رو برای افراد و گروه‌های مختلف مهم هستند که عناصر و اجزای اصلی هویت را تأمین می‌کنند. بی‌گمان هویت داشتن در درجه نخست به معنای خاص و متمایز بودن، ثابت و پایدار ماندن و به جمع تعلق داشتن است. هر فرد هنگامی خود را دارای هویت می‌داند که از تمایل، پایداری و از در جمع بودن خود اطمینان حاصل کند. مکان و فضا و فرهنگ مهم‌ترین عواملی هستند که این نیازهای هویتی انسان را تأمین می‌کنند.» (گل محمدی، ۱۳۸۶، ص ۲۳۰)

و از سوی دیگر جامعه‌شناسان بر این باورند که :

« مکان و سرزمین نه تنها با ممکن کردن مرزبندی‌های عینی به واسطه ویژگی‌های جغرافیایی مانند رودخانه، رشته کوه، دریا و از این قبیل، نیاز به تمایز اجتماعی را برآورد می‌کند، بلکه با تقویت مرزهای طبیعی، اجتماعی و فرهنگی هویت‌سازی را آسان‌تر می‌کند. مکان نه تنها مرز پذیر و قابل تحدید است بلکه ثبات نیز دارد. بنابراین با تأمین نیاز به تداوم داشتن و پایدار بودن، از این لحاظ هم منبعی مهم در تأمین هویت به شمار می‌آید. بی‌گمان فرهنگ را باید مهم‌ترین و غنی‌ترین منبع

هویت دانست. افراد و گروه‌ها همواره با توسل به اجزا و عناصر فرهنگی گوناگون هویت می‌یابند. زیرا این اجزا و عناصر توانایی چشمگیری در تامین نیازهای انسان به متمایز بودن و ادغام شدن در جمع دارند. « (همان منبع، ص ۲۳۲)

بنا بر این اگر میراث فرهنگی را دانش نهفته درون آثار مادی و معنوی بدانیم که با پژوهش می‌توانیم به آنها دست پیدا کنیم، و با آموزش می‌توانیم در تربیت نسل از آن بهره ببریم. آنگاه میراث فرهنگی یا همان سند هویت فرهنگی بشری، از مهمترین منابع مورد استفاده در آموزش و پرورش می‌باشد که بدون اتکا به این سند هویتی، رشد فرهنگی دانش آموزان، امکان‌پذیر نخواهد بود و فقط زمانی که این آموزش مبتنی بر گذشته تاریخی خود باشد. مؤثر خواهد ماند. بنابراین برای شناخت موضوع این پرسش مطرح می‌گردد که:

"تاچه اندازه به مفاهیم میراث فرهنگی در محتوای کتب درسی سه سال آخردوره ی ابتدایی سال تحصیلی ۹۰-۸۹ توجه شده است.؟"

۲-۱ اهمیت موضوع پژوهش

برای هر ملتی، شناخت گذشته برای ساختن آینده‌ای بر پایه هویت فرهنگی خویش، اهمیت فراوانی دارد. و یا عبارتی در حقیقت پویایی و بقای فرهنگی در آینده، نیازمند پیوستگی میان دیروز و امروز و فردای ملت‌هاست. بنا براین در آغاز هزاره سوم و عصر ارتباطات و جهانی شدن و جهانی سازی، مهمترین وجه تمایز ملت‌ها از یکدیگر هویت فرهنگی است که آنهم ریشه در میراث فرهنگی دارد. جهانی شدن و جهانی سازی نیز از جمله مسائل مهمی هستند که در پرتو پیشرفت روز افزون تکنولوژی و ارتباطات، کشورهای در حال توسعه را به چالش جدی در حوزه فرهنگ کشانده اند. این پدیده شامل زنجیره ای از دگرگونی‌هاست، که عرصه های گوناگون فرهنگ، سیاست و اقتصاد کشورهای جهان را در بر گرفته است.

«سال های پایانی سده بیستم و ماه های آغازین هزاره سوم میلادی با بحث های داغ و مناقشه برانگیز درباره جهانی شدن همراه بوده است.» (گل محمدی، ۱۳۸۶، ص ۱۷)

بر اساس تعاریف و دیدگاههای ارائه شده از سوی نظریه پردازان برجسته جهانی شدن، این پدیده این گونه تعریف می شود: «جهانی شدن عبارت است از فرآیند فشردگی فراینده زمان و فضا که به واسطه آن مردم دنیا کم و بیش و به صورتی نسبتاً آگاهانه در جامعه جهانی واحد ادغام می شوند.» (همان منبع، ص ۲۰)

و باید به این نکته توجه شود که جهانی شدن و جهانی سازی معادل نیستند و در حوزه فرهنگ تأثیر متفاوتی دارند. «اساساً باید میان تأثیر جهانی شدن و جهانی سازی بر هویت تفاوت بگذاریم. جهانی شدن امری طبیعی، تدریجی و تکاملی است. بر اثر آن هویت‌ها، حداقل هویت نخبگان فکری، فرهنگی و سیاسی، از محدودیت خارج می شود و به سوی وسیع و بشری شدن سیر می کند. اما جهانی سازی، از آنجاکه امری دفعی و تحمیلی است که قدرت‌هایی، متکبران، از طریق آن فرهنگ، سیاست و... خود را بر دیگران تحمیل می نمایند، هویت فردی را مستحیل، ملی را منخدوش، و مذهبی را وارونه می کند. بنابراین جهانی سازی سبب بحران هویت و از خود بیگانگی می شود. از عوامل جدی مؤثر بر تضعیف هویت ملی کشورها، موضوع جهانی سازی است. در جهانی سازی، فرهنگ کشورهای پیشرفته از

طریق ابزارهای آموزشی نوین و وسایل ارتباط جمعی مدرن، به راحتی به سایر کشورها عرضه گردیده و سعی می‌شود هویت‌های فردی، قومی، ملی و مذهبی این ملل تحقیر، تضعیف و یا نادیده گرفته شوند (خزایی، ۱۳۸۷، ص ۴۸)

تحقیر، تضعیف و یا نادیده گرفتن هویت‌های فرهنگی راکه به تهاجم فرهنگی موسوم است و به بدبین شدن نسل‌های جوان کشورهای کمتر توسعه یافته، به فرهنگ، هویت و تاریخ خود منجر می‌شود و شیفتگی جوانان را نسبت به فرهنگ، آرمان‌ها، ایده‌ها و خواست‌های کشورهای پیشرفته بدنبال خواهد داشت و مکان، فضا، زمان و فرهنگ که از عوامل اصلی هویت‌سازی هستند. بشدت تحت تأثیر قرار می‌گیرند. اگر هویت به معنی خاص بودن، متمایز بودن و پایدار ماندن باشد، به مرزهای نفوذناپذیر نیازمند است، حال آنکه با جهانی سازی این مرزها فرو می‌پاشد و بحران هویت شکل می‌گیرد؛ زیرا توانایی هویت‌سازی مکان تحلیل می‌رود و محل به فضای فرهنگی پیچیده‌ای تبدیل می‌شود. میراث فرهنگی نیز، به عنوان رکن اساسی هویت، در کشورهای جهان سوم هرچه بیشتر توان هویت‌سازی خود را از دست می‌دهد.

« هرچند این کشورها از نظر میراث فرهنگی غنی هستند، اما فرهنگی که از طریق وسایل ارتباطی در اختیار این کشورها قرار می‌گیرد فرهنگ کشورهایی است که امکانات و منابع و ابزارهای آموزشی و وسایل ارتباطی مدرن را در اختیار دارند و فرهنگ‌های بومی این کشورها شدیداً تحت تأثیر فرهنگ‌های جوامع توسعه یافته قرار گرفته است. بنابراین بحران هویت و از خود بیگانگی در کشورهای جهان سوم شدیدتر و عمیق‌تر است.» (همان منبع، ص ۴۹)

« اکنون بدون آنکه متوجه باشیم در حال عبور از دنیای انزوای فرهنگی به دنیایی هستیم که در آن روابط میان فرهنگی حاکم است و از دورانی که مشخصه آن استقلال فرهنگی جزیره‌ای بود، به دوران تعمیم روابط متقابل و ارتباطات قدم می‌گذاریم. در حقیقت جهانی شدن فرهنگ، مرحله‌ای است که گفته می‌شود حالت نهایی جهانی شدن اقتصاد است، و بُعد سیاسی، فرهنگی، مذهبی و ایدئولوژیکی پدیده‌ای است که اغلب از زاویه اقتصادی، جغرافیایی و سیاسی به آن می‌نگرند. » (لوکلر، ترجمه سعید کامران، ۱۳۸۲، ص ۱۷)